

Sedos bažnyčios didysis altorius, Mažeikių r.
Great altar of church in Seda, Mažeikių District

Eišiškių bažnyčios sakykla, Šalčininkų r.
Pulpit of church in Eišiškės, Šalčininkai District

The first signs of transition from Baroque to Classicism may be observed in the church in Šiluva (Raseiniai District). The architectural forms of the altars aspire to Classicism, whereas the decor testifies to late Baroque. The most impressive altar of the Classical style is the high altar of the Cathedral in Vilnius, designed by the architect Laurynas Gucevičius at the end of the 18th century. Its centrepiece displays a painting by the artist Pranciškus Smuglevičius, a multifigure composition depicting “The Martyrdom of St. Stanislaus” (1799). The altar replicates the composition of the main facade and is well aligned with other elements of the interior; its forms are of the classical order, strict and well-proportioned and much restrained in decor. The Classical altar of the church in Troškūnai (Anykščiai District) should also be singled out. It was built at the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries according to the design by Martynas Knakfusas.

The altars of the Lithuanian churches built in the second half of the 19th century mainly showed historicist and eclectic features. From an artistic point of view, the outfitting of church interiors, altars included, was increasingly deteriorating. As Historicism gradually came to hold sway, the elements of the previous styles were repeated, or elements of different styles blended into one whole, more often than not, quite unsuccessfully. And yet this period produced one truly artistic church interior—that of the church in Rokiškis, which outshines all other churches of that time by its unity and professional execution. The most valuable object in the church is its high altar, a perfect Neo-Gothic work of art created in 1882 in France.

The Modern style that thrived at the beginning of the 20th century did not leave any noteworthy traces in Lithuanian church interiors. From the period between the two world wars, the altar created by Bronius Pundzius in 1929 for the church in Kybartai should be mentioned. It is one of the most original samples of professional artwork and one of the last objects in church interiors that deserves attention.

The antireligious policy pursued by the Soviet authorities left no possibilities for further creation of artistic forms of sacred objects. Finally, following the Second Vatican Council (1962–1965), the practice of building highly ornate altars was relinquished altogether, and at the crossing of the nave and the presbytery moderately decorated altars in the shape of a table started to be installed.

Written by **Alvira Vaitulevičienė**
Photos **Sigitas Gaudėža**

KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTAS

LIETUVOS BAŽNYČIŲ INTERJERAS INTERIORS OF LITHUANIAN CHURCHES

Kretingos bažnyčios vienuolių stalės
Nun stalls in church in Kretinga

LIETUVOS BAŽNYČIŲ INTERJERAS

Dailės paveldas – tai ne tik vaizduojamoji, bet ir taikomoji dekoratyvinė dailė, šios dailės įvairių rūšių dariniai, pvz., sakralinės architektūros interjerų įrenginiai: altoriai, sakyklos, stalės, vargonų tribūnos, durys ir kt. Ypatingą šio paveldo dalį sudaro altoriai ir stilištesnės su jais susiję kiti tos pačios bažnyčios interjero įrenginiai – ansambliai. Amžiams bėgant bažnyčių interjerai dėl karų, okupacijų ar gaisrų buvo atnaujinami arba įrengiami iš naujo, kad atitiktų to meto stilių ir estetines pažiūras. Nuolat buvo atliekami nedideli dekoravimo darbai, dėl kurių bažnyčių interjerai, ypač altoriai, įgijo naujų, kartais visai ne to stiliaus bruožų arba juose atsispindėjo besiformuojantis to laiko stilius.

Pirmieji Lietuvos bažnyčių interjero įrangos kūrėjai buvo bažnyčių fondatorių pakviesti menininkai iš kitų krikščioniškų šalių – Italijos, Lenkijos, Nyderlandų, Šiaurės Vokietijos. Šių menininkų kūryboje matėsi jų kraštuose vyravusių stilių bruožai; jie darė įtaką ir pamažu besirandančių vietos meistrų kūrybai. Įsigalint vienuolynams (XVII–XVIII a.), jų kultūra ėmė itin ryškiai vyrauti įvairiose gyvenimo srityse, taip pat ir architektūroje bei dailėje; kaip ir bajorija, vienuolynai tapo pagrindiniais meno kūrėjais, rėmėjais ir vartotojais.

Iki šių dienų išlikusiose gotikinėse Lietuvos bažnyčiose to meto altorių nebėra, juos pakeitė vėlesnių stilių altoriai.

Išraiškiausias išlikęs vėlyvojo renesanso interjero įrangos ansamblis yra Vilniaus šv. Mykolo bažnyčioje – labai vertingas ir retas yra to laikotarpio didysis altorius ir Sapiegų antkapiniai paminklai (1638–1643). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) didžiojo etmono Leono Sapiegos antkapinis paminklas – didžiausias Lietuvoje, gausiai dekoruotas pereinamojo iš renesanso į baroką laikotarpio memorialinis statinys, skirtas taip pat ir jo žmonoms Dorotėjai Firlej ir Elžbietai Radvilaitei. Paminkle, sukurtame ne vienu metu, persipina manierizmo ir ankstyvojo baroko bruožai. Ne mažiau vertingas yra ir ankstyvojo baroko stiliaus LDK maršalkos Stanislovo Sapiegos portalo formos antkapinis paminklas, įreminantis zakristijos duris (itin retas antkapių tipas), puoštas skulptūromis ir reljefais, arba barokinis Teodoros Kristinos Sapiegienės antkapinis paminklas (XVII a. šeštojo dešimtmečio vidurys).

Pažymėtinas vėlyvojo renesanso (XVII a. pabaiga) Kretingos bažnyčios interjero įrangos ansamblis: daugiausia nukentėjęs medinis didysis altorius, šoniniai altoriai, dvejos durys, trijų dalių sakykla, drožinėtos ir vienuolių pranciškonų atvaizdais istapytos vienuolių stalės. Geriausiai išlikęs ir mažiausiai pakitęs šio ansamblio įrenginys yra didžiosios portalo ir zakristijos durys (apie 1620 m.), papuoštos įvairaus reljefo drožiniais, to meto dailėje labai populiariomis pusiau skulptūromis – hermomis. Kretingos bažnyčios sakyklos dekorui artima Siesikų (Ukmergės r.) bažnyčios sakykla ir suolas (dvivietė stalė), sukurti dar XVII a. pradžioje.

XVII a. vidurio kūriniuose atsirado naujas motyvas – stilizuota lelija, iš kurios lyg daigas išdygsta smulkių, ritmiškai mažėjančių karoliukų virtinė, jungiama su kitais motyvais. Šis motyvas, primenantis kremzlių gumbelius ir pamažu įsigalėjęs manierizme populiarus ornamentolero struktūroje, buvo pavadintas kremzliniu motyvu ir užėmė labai svarbią vietą drožinių ornamentikoje. Iš šiuo laikotarpiu sukurtų medinių altorių paminėtini kremzlinio ornamento drožiniais puošti Pievėnų (Mažeikių r.), Balbieriškio (Prienu r.), Merkinės (Varėnos r.) ir Tryškių (Telšių r.) bažnyčių altoriai.

Kauno bernardinų šv. Jurgio Kankinio bažnyčioje iki šių dienų yra išlikusi didelė XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje įrengto ansamblio dalis: retai pasitaikančio tipo, vadinamo Saliamono sostu, medinis altorius, šoniniai altoriai, originalios įrangos sakykla (1680) su vienu gražiausių Lietuvoje kremzlinės ornamentikos pavyzdžių ir vargonai su medinėmis galerijomis. Bene puošniausias to laiko, išlikęs beveik nepakitęs, yra Kauno katedros švč. Mergelės Marijos emimo į dangų altorius (1686), pasižymintis ypatingo grožio ažūriniais auksuotais drožiniais.

Nuo XVII a. pabaigos dekoratyvinėje drožyboje abstraktų kremzlinį ornamentą pamažu pakeitė augalijos formos – gėlės, vaisiai ir ypač akantas. Ankstyviausi to meto drožiniai yra Kėdainių šv. Jurgio bažnyčios al-

toriuje, sukurtame dar XVII a. viduryje ir antrojoje pusėje. XVIII a. pradžioje Lietuvoje akanto motyvas darėsi vis populiariausias, jis išstūmė kitus dekoru motyvus. Apie 1700 m. pagausėjo drožtinių altorių sparnų, kur akantas yra pagrindinis dekoru komponentas. Jų kompozicinė schema daug paprastesnė negu tokių pat sparnų su kremzliniu ornamentu. Vizualinį poveikį daro skirtinga lapų forma.

Ažūriniai akanto sparnai, ypač pamėgti XVIII a. pirmajame ketvirtyje, dažni ir dideliose, erdvinė struktūrą turinčiuose altoriuose, kuriuose vyrauja architektūrinė dalis. Vis dėlto drožtinis dekoras buvo svarbiausias plokščių altorių komponentas, juose dažnai buvo atsisakoma net skulptūrų. Čia akantas ne tik driekiasi altoriaus šonais, bet ir dengia jo architektūrinį paviršių, rangosi apie spiralinės kolonas. Akanto lapų motyvo sparnus turi Veliuonos (Jurbarko r.) didysis altorius (apie 1700 m.), Kauno Šv. Mikalojaus bažnyčios altorius (1700), Eišiškių (Vilniaus r.), Laukžemės (Kretingos r.), Linkuvos (Pakruojos r.), Nemenčinės (Vilniaus r.), Sedos (Mažeikių r.) altoriai.

Laikui bėgant akanto motyvo forma keitėsi. XVII a. pabaigoje pasirodė kita, retesnė sauso aštrialapio akanto atmaina, kurią galima pamatyti Alsėdžių (Plungės r.) bažnyčios altorių ansamblyje.

XVIII a. antrajame–trečiajame ketvirčiuose ypač išpopuliarėjo vėlyvojo baroko stiliaus mūriniai altoriai ir jų ansambliai. Vienas originaliausių, vėlyvajam barokui būdingiausių altorių ansamblių, pasižymintį kompozicijos, orderinių elementų, dekoru plastikos grožiu, yra Vilniaus šv. Jonų bažnyčios altoriai. Išlikęs altorių ansamblys – vienintelis originalios kompozicijos kūrinyje visoje Šiaurės rytuose Europoje. Ne ką mažesnę meninę vertę turi ir Vilniaus dominikonų (Šv. Dvasios) bažnyčios altoriai (1753–1760).

XVIII a. meniškiai altoriai buvo statomi ir provincijos bažnyčiose, pvz., tokie yra Tytuvėnų, Liškiavos bažnyčių altoriai. Be mūrinių altorių, XVIII a. buvo sukurti keli unikalūs mediniai altoriai arba jų ansambliai. Vieni jų yra polichromuoti, kiti – poliruoti. Tokiuose altoriuose gausu augalinių arba geometrinių motyvų dekoruotų kolonų, paveikslų rėmų, altorių šoninių sparnų. Originalios kompozicijos yra Smilgių (Panevėžio r.) bažnyčios trijų altorių ansamblys (XVIII a. antroji pusė), turintis daug rokokui būdingų motyvų. Išsiskiria ir Vilniaus bernardinų bažnyčios vientisų ir grakščių vėlyvojo baroko formų altorių ansamblys, susidedantis iš 17 monochromiškai tonuotų ir lakuotų klevo medžio altorių. Meistriškai ir savitai sukurtų barokinių formų medinių polichromuotų altorių yra Sedos (Mažeikių r.) ir Alsėdžių (Plungės r.) bažnyčiose.

XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmajame ketvirtyje vyravusi klasicizmo stiliumi nebebuvo sukurta tokių meniškų, puošnių bažnyčių interjerų. Šiuo laikotarpiu dominavo altorių architektūrinės formos, buvo labai mažai ornamentinio reljefinio dekoru, tarp kolonų ar nišose stovinčios skulptūros – visiškai savarankiškos.

Perėjimo iš baroko į klasicizmą pirmieji požymiai pasitebimi Šiluvos (Raseinių r.) bažnyčioje – altorių architektūrinės formos jau pretenduoja į klasicizmą, o dekoras – vėlyvojo baroko stiliaus. Raiškiausias klasicizmo stiliaus altorius – XVIII a. pabaigoje projektuotas architekto Lauryno Gucevičiaus Vilniaus katedros didy-

sis altorius su dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus tapyta daugiafigūre kompozicija „Šv. Stanislovo mirtis“ (1799). Altorius primena pagrindinio fasado kompoziciją, dera prie kitų interjero elementų, formos orderinės, griežtos, proporcingos, puošyba labai saikinga. Minėtinas ir Troškūnų (Anykščių r.) bažnyčios klasicistinis altorius (XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia), jo projekto autorius – Martynas Knakfusas.

XIX a. antrojoje pusėje statytų Lietuvos bažnyčių altoriuose vyravo istorizmo arba eklektikos bruožai. Meniniu požiūriu bažnyčių interjerų įranga, taip pat ir altoriai, vis labiau prastėjo. Įsigalint istorizmui buvo kartojami, dažniausiai nevykusiai, praėjusių laikotarpių stilių bruožai arba jungiami į visumą įvairių stilių elementai. Iš šio laikotarpio galima paminėti vieną tikrai menišką bažnyčios interjero įrangos ansamblių – Rokiškio bažnyčios, savo vientisumu ir profesionalumu pranokusį visas to meto Lietuvos bažnyčias. Vienas vertingiausių šios bažnyčios įrangos objektų, didysis altorius, – tobulas neogotikos meno kūrinys, apie 1882 m. sukurtas Prancūzijoje.

Ryškiau nepasireiškė ir XX a. pradžioje suklestėjęs modernio stilius. Iš tarpukario laikotarpio darbų galima išskirti Broniaus Pundziaus 1929 m. sukurtą Kybartų bažnyčios altorių – vieną originaliausių profesionalaus darbo pavyzdžių ir vieną paskutinių dėmesio vertų bažnyčios įrangos objektų.

Sovietiniu laikotarpiu vykdyta antibažnytinė politika nepaliko galimybių toliau kurti sakralinių objektų meninių formų. Galiausiai po II Vatikano susirinkimo (1962–1965) išvis buvo atsisakyta puošnių altorių – presbiterijos ir navos sandūroje imta rengti saikingai dekoruotus stalo pavidalo altorius.

**Teksto autorė Alvira Vaitulevičienė
Fotografas Sigitas Gaudėza**

Kremzlinio ornamentu drožiniai, Tryškių bažnyčios Marijos kaplinarinės šoninis altorius, Telšių r. Scroll carvings, a side altar of a church in Tryškiai, Telšiai District

INTERIORS OF LITHUANIAN CHURCHES

Art heritage consists not only of fine arts, but also of applied decorative arts and their diverse manifestations, such as those found in the interiors of sacred architecture: altars, pulpits, stalls, organ lofts, doors, etc. A distinctive part of this heritage comprises altars and other stylistically related interior objects or ensembles in the same church. Over the course of time, church interiors were renewed and remodelled, either to repair the devastating effects of wars, occupations and fires, or to match the style and aesthetic views of the day. There was an ongoing process of small-scale embellishment, due to which church interiors, and altars in particular, acquired new features, sometimes not quite in conformity with the existing style, or these new additions reflected the nascent artistic fashion of the time.

The first creators of Lithuanian church interiors were artists from other Christian countries—Italy, Poland, the Netherlands and northern Germany—invited here by the founders of churches. These artists worked in the prevalent styles of their countries, influencing the work of the slowly emerging class of local artists. In the 17th–18th centuries, when monasteries were gaining ascendancy, their culture started to dominate all walks of life, art and architecture included. Alongside the gentry, the monastic clergy became the main creators, sponsors and consumers of art.

Surviving Gothic churches in Lithuania no longer contain altars of that style; they have been replaced by altars of subsequent styles.

St. Michael's Church in Vilnius has preserved the most expressive late Renaissance interior: the valuable and rare high altar and the memorials of the Sapiega family (1638–1643). The lavishly decorated memorial of Leonas Sapiega, the great hetman of the Grand Duchy of Lithuania, is also dedicated to his wives Dorotėja Firlej and Elžbieta Radvilaitė. It is the biggest structure of this kind in Lithuania and represents the transitional period from Renaissance to Baroque. The memorial was not created at one go and fuses elements of Mannerism and early Baroque. No less valuable is the early Baroque memorial of Stanislovas Sapiega, marshal of the Grand Duchy of Lithuania. It is a particularly rare kind. It takes the shape of the portal framing the sacristy door and is adorned with sculptures and reliefs. Also of great interest is the Baroque memorial of Teodora Kristina Sapiegienė, dating back to the middle of the 17th century.

The late Renaissance outfitting of the interior of the church in Kretinga (the end of the 17th century) deserves to be mentioned. The wooden high altar, side altars, two doors, three-section pulpit, and monks' stalls, carved and painted with images of Franciscan martyrs, have suffered most from the ravishes of time. The doors of the great portal and the sacristy (about 1620) have been best preserved and least altered from their original condition. They are adorned with various relief carvings and half sculptures, called herms—a very popular artistic feature at that time. Similar in decor to the pulpit of the church in Kretinga is the pulpit and the two-seated stall of the church in Siesikai (Ukmergė District), which dates from the beginning of the 17th century.

In the artwork of the 17th century appeared a new motif—a stylized lily sprouting a string of tiny beads rhythmically decreasing in size—which was used in combination with other motifs. This motif, reminiscent of scrolls with beads, gradually merged into the structure of the favourite Mannerist ornament—roll-work. It was called the scroll motif and played a key role in the ornamentation of carvings. Wooden altars of this period featuring scroll carving can be seen in churches in Pievėnai (Mažeikiai District), Balbieriskis (Prienai District), Merkinė (Varėna District), and Tryškiai (Telšiai District).

The Bernardine Church of St. George the Martyr in Kaunas has preserved a significant part of the interior ensemble from the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. It contains a rare type of wooden altar, called Solomon's throne, side altars, a pulpit with its original decoration (1680; one of the most beautiful samples of scrollwork in Lithuania), and an organ with wooden galleries.

Probably the most magnificent altar of the period that has survived almost intact (1686) is in the Cathedral of the Ascension of the Blessed Virgin Mary in Kaunas. It has openwork gilded carvings of exceptional beauty.

From the end of the 17th century, the abstract scroll ornament was gradually superseded by plant-like forms: flowers, fruits, and particularly the leaf of the acanthus. The earliest surviving carvings of this kind can be found on the altar of St. George's Church in Kėdainiai and date back to the middle and the second half of the 17th century. At the beginning of the 18th century, the leaf of the acanthus was becoming ever more popular in Lithuania, pushing other decorative motifs out of use. About 1700, numerous carved altar wings, with acanthus as the key element of decor, were built. Their compositional scheme was much simpler than that on altar wings with scrollwork decor. The diverse shape of the leaves creates a strong visual effect.

Openwork acanthus wings enjoyed exceptional popularity in the first quarter of the 18th century. They were also often found in large altars of spatial structure, dominated by architectural forms. Yet, carved decor was the most important feature of flat altars, which frequently were stripped even of sculptures. Here the acanthus sprawls not only on the sides of the altar, but also covers its architectural surface, winding around its spiral columns. Wings with the acanthus motif adorn the high altar of the church in Veliuona (Jurbarkas District, circa 1700), the altar of St. Nicholas's Church in Kaunas (1700), and the altars of the churches in Eišiškės (Vilnius District), Laukžemė (Kretinga District), Linkuva (Pakruojas District), Nemenčinė (Vilnius District), and Seda (Mažeikiai District).

Over the course of time, the shape of the acanthus motif changed. At the end of the 17th century, a less common variety of the dry pointed leaf acanthus, which can be seen on the altars of the church in Alsėdžiai (Plungė District), appeared.

In the second and third quarters of the 18th century, brick altars and their ensembles in the late Baroque style became widely spread. The altars of St. John's Church in Vilnius are the most original, a vintage late Baroque ensemble distinguished by the splendour of its composition and order elements, and the plasticity of its decor. It is the only altar ensemble in north-eastern Europe displaying an original composition. No less valuable are the altars of the Dominican Church (The Church of the Holy Spirit) in Vilnius (1753–1760).

In the 18th century, highly artistic altars were also built in churches of provincial towns (for example in Tytuvėnai and Liškiava). Apart from the brick altars of the 18th century, several unique wooden altars and accompanying ensembles were created as well. Some of them are polychromatic, others are polished. These altars are enhanced by columns, picture frames, and side wings, all decorated in floral and geometric ornament. The three-altar ensemble in the church in Smilgiai (Panevėžys District, the second half of the 18th century) has plenty of Rococo decor. The late Baroque altar ensemble of the Church of St. Bernardine in Vilnius is remarkable for its harmony and gracefulness of forms. It embraces 17 monochromatic, lacquered maple altars. Wooden polychromatic altars of Baroque forms in the churches of Seda (Mažeikiai District) and Alsėdžiai (Plungė District) are unique masterworks.

The Classical style that came to the fore at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century did not produce such fanciful and sumptuous church interiors as described above. The period was dominated by altars of architectural forms, only sparsely adorned by ornamental reliefs; sculptures between columns or in niches stood completely independent of other elements in the interior.